

ВІДГУК
офіційного опонента
заступника директора з наукової роботи та інноваційного розвитку
Інституту агроекології і природокористування НААН,
доктора економічних наук, старшого дослідника ВИСОЧАНСЬКОЇ Марії Ярославівни
на дисертацію ТОМАШЕВСЬКОГО Владислава Юрійовича
на тему: «Ефективність виробництва продукції нішевих зернових культур»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 051 «Економіка»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок із науковими програмами, планами, темами

У сучасних умовах розвитку аграрного сектору України, які характеризуються воєнними і кліматичними викликами, особливої актуальності набуває проблема забезпечення й підвищення ефективності виробництва продукції нішевих зернових культур, що виступає важливим чинником зміцнення економічної стійкості підприємств через диверсифікацію зернового клину та пом'якшення ризиків монокультури.

Вирощування нішевих зернових культур (вівса, проса, жита тощо) має також потенціал щодо освоєння ринків з відносно стабільним попитом на сировину преміальних сегментів здорового харчування, що, своєю чергою, обумовлює маржинальність їх вирощування.

Водночас реалізація резервів нішевого зерновиробництва повинна забезпечуватися застосуванням інноваційних підходів, які ґрунтуються на принципах забезпечення паритету між економічними та екологічними ефектами. Актуальність інтеграції цих двох напрямів обумовлена також біологічними особливостями нішевих зернових культур, виробництво продукції яких може забезпечити доходність за несприятливих природних умов, коли традиційні зернові культури демонструють збитковість.

Таким чином, в умовах змін клімату та ринкової нестабільності проблема забезпечення еколого-економічної синергії в аграрному секторі є надзвичайно актуальною, що й обумовлює актуальність дисертаційного дослідження.

Дисертаційне дослідження є складовою науково-дослідної роботи Національного університету біоресурсів і природокористування України за науковою темою «Прогнозування розвитку ринку зернових нішевих культур в умовах викликів і загроз продовольчій безпеці України (з використанням економетричної моделі часткової рівноваги AGMEMOD)» (державний обліковий номер 0225U002892).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність

Комплексний аналіз змісту дисертаційного дослідження та аналіз опублікованих за його результатами наукових праць дає підстави зробити висновок про високий рівень

достовірності й обґрунтованості висновків і рекомендацій, які ґрунтуються на використанні коректного методичного інструментарію та опрацюванні репрезентативного масиву джерельної бази.

Зокрема, поєднання діалектичного методу і методів системного й порівняльного аналізу дозволило здійснити дослідження розвитку виробництва продукції нішевих зернових культур і його ефективності крізь призму причинно-наслідкових зв'язків. Так, за допомогою використання розрахунково-конструктивного методу теоретичні припущення було підкріплено статистично значущими моделями, за яких ефективність виробництва сорго та вівса підтверджена конкретними прогнозними сценаріями їх глибокої переробки.

Аргументованість результатів дисертації підтверджується застосуванням комплексного методологічного підходу до обґрунтування оптимальної структури посівних площ зернових культур в Україні на основі включення до їх складу проса, гречки, вівса та жита, за якої забезпечується максимальне значення показника цільової функції (маси прибутку з розрахунку на 1 га посіву) при одночасному дотриманні вимог науково обґрунтованих сівозмін. Це дозволило розрахунково довести економічну доцільність поєднання цих різноспрямованих критеріїв, що є свідченням об'єктивності дослідження та його внутрішньої єдності.

У цілому достовірність отриманих результатів обумовлюється використанням значного масиву інформації: даних Державної служби статистики України, Державної митної служби України, положень національних стандартів, нормативно-правового базису України, що регулює економічні процеси в досліджуваній галузі тощо.

Дисертація Владислава Томашевського є самостійно виконаним і завершеним науковим дослідженням. Усі сформульовані в роботі положення, висновки і рекомендації характеризуються високим ступенем достовірності, характеризуються належною аргументованістю та мають реальне практичне значення.

Новизна наукових досліджень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Результати дисертаційного дослідження характеризуються науковою новизною в частині обґрунтування теоретико-методичних засад і прикладних рішень підвищення ефективності виробництва продукції нішевих зернових культур.

До найвагоміших результатів проведеного дослідження, що становлять науковий і практичний інтерес, належать положення, в межах яких:

удосконалено прикладні організаційно-економічні аспекти забезпечення еколого економічної синергії при виробництві продукції нішевих зернових культур на основі використання їх біологічних особливостей, зокрема через використання методу фітомайнінгу при виготовленні біоетанолу з цукрового сорго. На відміну від існуючих наукових

напрацювань, увага яких зосереджується на фіторе mediaційних властивостях сільсько-господарських культур загалом, автором із сукупності зазначених властивостей було виокремлено фітомайнінг (очищення ґрунту від металів) у розрізі нішевої зернової культури сорго і розраховано економічний ефект від цього;

набули подальшого розвитку:

– напрями забезпечення й підвищення економічної ефективності виробництва продукції нішевих зернових культур через реалізацію довгострокових інвестиційних проєктів із поглибленої переробки сорго й вівса. У межах запропонованих проєктів нішеві зернові культури слугуватимуть сировинною базою для технологічно складних переробних ланцюгів, що, крім екологічного ефекту, забезпечить економічний ефект як для кінцевого виробника, так і для аграрія, а також сприятиме подовженню ланцюга створення валової доданої вартості;

– прикладні підходи щодо оптимізації структури посівних площ зернових культур в Україні на основі системної інтеграції до їх структури проса, гречки, вівса і жита (які попередньо віднесені до основних нішевих зернових культур). Для цього виконано математичне моделювання, що мало на меті розрахунок такого співвідношення посівних площ, за якого забезпечується максимальне значення показника цільової функції – маси прибутку з розрахунку на 1 га посіву. При цьому передбачено забезпечення балансу між критеріями економічної ефективності та дотриманням науково обґрунтованих вимог ведення землеробства й дотримання сівозмін.

Загалом, у своїй сукупності результати дослідження становлять ґрунтовний теоретико-практичний базис для забезпечення економічного та екологічного ефекту при виробництві продукції нішевих зернових культур.

Практична цінність результатів дослідження

Практична цінність результатів дисертаційного дослідження зумовлена обґрунтуванням прикладних аспектів забезпечення ефективності виробництва продукції нішевих зернових культур, зокрема в екологічному та економічному вимірах. Сформовані за результатами дослідження пропозиції та розрахункові матеріали було використано при формуванні програм розвитку Узинської та Іллінецької територіальних громад.

Практичні пропозиції щодо забезпечення економічної ефективності нішевого зерновиробництва та дотримання науково обґрунтованих сівозмін, зокрема в частині оптимізаційного моделювання площ, інтегровані у виробничі процеси ТОВ «Агрокомплекс «Зелена долина» і ТОВ «Золоті луки» (довідка про впровадження від 01 серпня 2025 року).

Теоретичні та практичні положення дисертації, зокрема підходи до диверсифікації агробізнесу на засадах нішевого виробництва, інтегровані в освітній процес при викладанні дисципліни «Економіка підприємств агробізнесу» в рамках підготовки здобувачів першого

(бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 051 «Економіка» в Національному університеті біоресурсів і природокористування України.

Повнота висвітлення результатів дослідження у наукових публікаціях

Повнота викладення основних результатів дисертаційного дослідження забезпечена їх висвітленням у 12 наукових публікаціях, серед яких 5 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України. Ключові ідеї роботи пройшли апробацію на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, за результатами яких опубліковано 7 тез наукових доповідей. Рівень наукових видань та системність викладу матеріалів в опублікованих наукових працях відповідають чинним нормативним вимогам щодо апробації та висвітлення результатів дисертаційного дослідження.

Оцінка змісту дисертації

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, списку використаних джерел, що налічує 334 найменування, і додатків. Робота містить 68 таблиць і 38 рисунків. Матеріали дослідження викладено логічно та послідовно, його методика повністю узгоджується з метою.

У першому розділі **«Теоретико-методичні засади формування ефективності виробництва продукції нішевих зернових культур»** розкрито теоретико-методичні засади формування ефективності нішевого зерновиробництва. Висвітлено господарське значення нішевих зернових культур і запропоновано розглядати їх не лише як інструмент диверсифікації діяльності аграріїв і мінімізації ризиків, а й як засіб покращення стану агроєкосистем, обумовлений їхніми фіторемераційними властивостями. Особливої уваги заслуговує глибоке ретроспективне дослідження становлення категорії «ефективність», що дозволило здійснити чітке розмежування споріднених, проте не тотожних понять «ефект», «результат» та «ефективність». Ґрунтовна систематизація поглядів представників різних економічних шкіл на сутність категорії «ефективність» слугувала надійним теоретичним підґрунтям для подальшого вивчення її прикладних аспектів.

Другий розділ **«Рівень, динаміка та ефективність виробництва продукції нішевих зернових культур в Україні»** присвячено комплексному дослідженню розвитку нішевого зерновиробництва в Україні та його ефективності за період з 2015 по 2024 рр., що дозволило ідентифікувати ключові тенденції в даному сегменті аграрного сектору. Зокрема, за допомогою опрацювання значного масиву статистичної інформації здійснено аналіз стану виробництва продукції нішевих зернових культур в Україні; досліджено рівень і динаміку зовнішньої торгівлі України продукцією цих культур; здійснено оцінку економічної ефективності виробництва продукції нішевих зернових культур. Отримані результати слугували репрезентативним емпіричним підґрунтям для обґрунтування у третьому розділі

дисертації перспектив розвитку і напрямів забезпечення економічної ефективності виробництва продукції нішевих зернових культур.

У третьому розділі «**Перспективи розвитку і напрями забезпечення економічної ефективності виробництва продукції нішевих зернових культур**» аргументовано економічну доцільність виробництва біоетанолу в системі формування сталих моделей ефективного виробництва продукції нішевих зернових культур; доведено інвестиційну привабливість проєкту з поглибленої переробки вівса; здійснено моделювання ефективного виробництва продукції нішевих зернових культур із урахуванням забезпечення балансу між критеріями економічної ефективності й дотриманням науково обґрунтованих вимог системи сівозмін. Обґрунтовано, що реалізація цих заходів сприятиме формуванню цінової кон'юнктури на ринках відповідних культур та відповідно підвищенню економічної ефективності їх вирощування аграріями.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

Дисертаційне дослідження та наукові праці, в яких висвітлено основні його результати, повною мірою відповідають принципам дотримання академічної доброчесності, не містять фактів плагіату та інших порушень (самоплагіату, фабрикації, фальсифікації). Дисертація виконана державною мовою, її текст відповідає науковій стилістиці. У роботі цілком забезпечено комплексність і системність дослідження, що зумовило цілісність наукового викладу. Оформлення використаних джерел і посилання на них у тексті роботи здійснено відповідно до чинних стандартів.

Сформульовані в дисертації положення, висновки і пропозиції відзначаються логічною взаємоузгодженістю, аргументованістю та змістовною завершеністю.

Дискусійні положення та зауваження

У цілому позитивно оцінюючи науковий рівень дисертаційного дослідження Владислава Томашевського, вважаємо за доцільне виокремити такі дискусійні положення:

1. Автор зазначає, що попри збитковість нішевого зерновиробництва у 2024 році за всіма категоріями підприємств, у розрізі малих фермерських господарств цей вид діяльності був прибутковим через відносно нижчий рівень витрат. У зв'язку з цим доцільно було б аргументувати чи матиме місце ця тенденція в довгостроковій перспективі і чи така мінімізація витрат не спричинить зниження якості продукції та технологічне відставання цієї групи виробників порівняно з великими підприємствами.

2. У роботі наведено дані щодо зростання на 6 % валютних надходжень від реалізації нішевих зернових культур на фоні фізичного скорочення зовнішніх поставок, що було зумовлено сприятливою ціновою кон'юнктурою. Зважаючи на це, варто було б обґрунтувати, чи зможе Україна і надалі за рахунок цінового чинника утримувати такі позиції в експорті

(зокрема сорго та проса), чи актуальним стане нарощування обсягів і підвищення якості експортованого зерна.

3. Із огляду на представлені в роботі дані щодо домінуючої ролі рису в структурі імпорту нішевих зернових культур (99,6 %), що формує негативне сальдо зовнішньої торгівлі цією групою культур, бажано було б висвітлити авторське бачення напрямів розв'язання цієї проблеми. Зокрема, чи вбачає автор реальними механізми зниження рівня імпортозалежності через популяризацію підходів здорового харчування і відповідно зміни структури споживання на користь, наприклад, проса та гречки, чи подолання цієї проблеми пов'язане з відновленням вітчизняної галузі рисосіяння.

4. Результати здійсненого в дисертаційному дослідженні моделювання ефективного виробництва продукції нішевих зернових культур підтверджують доцільність забезпечення еколого-економічного паритету в галузі. При цьому в математичній моделі доцільно було б конкретизувати врахування прихованого економічного ефекту від використання попередника. Зокрема, яким міг би бути розмір економії витрат на мінеральні добрива при вирощуванні в сівозміні наступних культур після нішевих через фітореMediaційні властивості останніх.

Зазначені зауваження і побажання мають характер наукової дискусії, вказують на перспективні орієнтири подальших наукових розвідок в межах теми та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Владислава Томашевського.

Загальний висновок

Дисертація Владислава Томашевського на тему: «Ефективність виробництва продукції нішевих зернових культур» є цілісним, самостійно виконаним дослідженням.

Положення, висновки і практичні рекомендації, сформульовані в роботі, спираються на ґрунтовну теоретичну базу, характеризуються науковою новизною та мають вагоме теоретичне й прикладне значення. Структура роботи та її змістовне наповнення забезпечують повне виконання поставлених завдань і досягнення мети дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження повною відображено в опублікованих статтях і тезах наукових доповідей.

Актуальність теми дисертації, ступінь обґрунтованості викладених в ній наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна, повнота викладення в опублікованих наукових працях, підтверджена практична значущість повністю відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України. Таким чином, дисертація на тему: «Ефективність виробництва продукції нішевих зернових культур» відповідає спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої

вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Томашевський Владислав Юрійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент заступник директора з наукової роботи та інноваційного розвитку Інституту агроєкології і природокористування НААН, доктор економічних наук, старший дослідник Марія ВИСОЧАНСЬКА